కుటుంబ గౌరవం

పడమటింటి చీకటిని దూసుకుంటూ, పై కప్పు పాత పెంకుల్లో యిరికివున్న గాజు పలక ద్వారా వెలుతురు పడుతున్నది - పేడతో అలికిన నేలమీద.

మండిగంమీద చతికిలబడి కూచున్న కొడుకు ఆ కాంతి పుంజంవంక క్షణం చూస్తూ, మరో క్షణం విస్తరి ముందున్న తల్లిని పలకరించాలని పావు గంటగా ప్రయత్నిస్తూనే వున్నాడు

"అమ్మా!" ఆమె వంచిన తల ఎత్తలేదు.

అతను గడపమీదనే ఒక వైపునుంచి యింకొక వైపుకు జరిగి కూర్చొన్నాడు. విస్తరి ముందున్న తల్లి ఆ మూగ వెలుగు గూడా విస్తరిమీద పడకుండా మోచేతిని క్రీనీడగా పెట్టింది. కొడుకు మళ్ళీ సంబోధించాడు.

"అమ్మా!"

ఆమె యీసారి తలెత్తి గడపవేపు చూసింది. అదే ఆమె సమాధానం. తల్లి కొడుకులమధ్య కప్పునూ నేలనూ కలుపుతున్న వెలుతురు స్థంభం అడ్డుగా వున్నది.

"అమ్మా! నువ్వేం తింటున్నావో నాకు తెలుసు. కుండలో ఉప్పు గోంగూరతో రెండు ముద్దలు తిన్నావు. ఇప్పుడు ఉప్పుకల్లు, వేన్నీళ్ళు కలుపుకొని నూకలన్నం తింటున్నావు. అంతే గదమ్మా?"

ఆ ప్రతి అక్షరం వెనుక ఏమి బరువున్నదో, ఎంత నిస్పృహ వున్నదో-అంత బరువుతోనూ, అంత నిస్పృహతోనూ ఆమె విస్తరి మడిచివేసింది.

"నాన్నా! నీ చదువు వదలి నువ్వెందు కొచ్చినట్టు చెప్పు? నేను రమ్మని రాశానా? ఈ తిండి కేం కొత్త గాదు. మీ నాన్నగారు పోయిన మరు సంవత్సరంనుంచి మనం మనుషుల తిండి మర్చిపోయాం గదా."

"అవును. అవునమ్మా, నేను వచ్చినందుకా నీ వేదన? నే నిం కెప్పుడు రావాలి? ఈ వుప్పు గోంగూర మెతుకులు గూడా, మన నీడన మనం కూర్చొని యిక తినే ఆస్కారం లేదుగా అమ్మా. ఇక యీ యిల్లు గూడా వేలం వేశారు. కొండయ్య కొనేశాడు. నువ్వు రేపట్నుంచీ సత్రం ముందు, చెట్ల క్రింద చేరాలి. ఇక యిప్పుడు గూడా నేను చూడనట్లే నటించనా అమ్మా?"

ఇన్నాళ్ళూ పసివాడనుకొన్న తన కొడుకును కొత్త రూపంలో తల్లి చూచింది. తండ్రివలె పొడగరి. తండ్రివలె నిశితంగా తెలివిగా చూచే కళ్ళు. ఎన్నో తరాలుగా, అన్ని వారసత్వపు హయాములలోనూ ఏక వాహినిగా పారిన ఆ కుటుంబ గర్వం, గౌరవం, గణనం - తన భర్తతోనే తీరిపోయిం దనుకొన్న ధిక్కార లక్షణం - వీటన్నిటికీ మూర్తిగా నిలబడివున్న కొడుకును మరోమారు సూటిగా చూచింది.

"కొండయ్య తప్పేముంది నాన్నా! మీ నాన్నకు తలకు మించిన అప్పులు చెయ్యమని చెప్పాడా? ఇల్లు తాకట్టు పెట్టి, యిల్లాలుకు మాటైనా చెప్పవద్దని బోధించాడా? కోర్టులో డిక్రీలు అయినాక యిక వేలం ఆగుతుందా? కొండయ్య కాకపోతే యింకొకళ్ళు కొనేసేవాళ్ళు."

"ఎవ్వరూ కొనరు. నాన్నమీది గౌరవంచేత మూడుసార్లు వేలానికి వచ్చినా యీ యింటి దీపం తీసెయ్యటానికి వూరివాళ్ళు ముందుకు రాలేదు. ఈసారి కొండయ్య నేనున్నానని వచ్చాడు. అమ్మా, యీ కొండయ్యను నే నెప్పుడూ మర్చిపోను. నువ్వు చెప్పగా అనేకసార్లు విన్నా - అప్పుడు - వెన కటి రోజుల్లో - పార్టీలు పడి దొమ్మీలు జరిగినప్పుడు - నాన్న యీ కొండయ్యనే అటకమీద దాచి ప్రాణదానం చేశాడు. ఆ యింటి వాసాల్నే లెక్కబెట్టాడు. ఆ తండ్రి బిడ్డకే యిల్లు లేకుండా చేశాడు."

కొడుకు మాటల పొందికలో క్రోధానలం రాజుకొని రాజుకొని వ్యాపిస్తు న్నది. ప్రజ్వలిస్తున్నది. గడచిన పీడ కల అనుకొన్న - తన భర్త పార్టీ తగాదాలు, గ్రామ కలహాలు - యింకొక రూపంలో తన కొడుకు చుట్టూ ఆమెకు కన్పించినవి.

"నాన్నా - నువ్వు చదువుకొంటే నా కష్టాలన్నీ తీరినట్టే. ఎవరినని ఏం లాభం? మన కర్మకు ఎవరు కర్తలు నాన్నా. నువ్వు కాలేజీ వదిలి వచ్చే శావు. వచ్చే నెలేగా పరీక్షలు-! నా తిప్పలు నేను పడతా. నువ్వు పో బాబూ. మామయ్యకు గూడా విశేషంగా ఏమీ చెప్పకు - పో నాన్నా."

"అందుకు కాదమ్మా నేను నీ కడుపున బుట్టింది. నువ్వు దిక్కు-లేని దానివై స్వతం అరుగులమీద నడుం వాల్చి కన్నీరు కారుస్తుంటే, నేను మామయ్యగారింట్లో ఏమీ పట్టనట్టు సుష్టుగా తింటూ, ఆ పోకిరీ వెధవల్లాగా కాలేజీలో ఆడపిల్లల్ని ఏడిపిస్తూ తిరగలేనమ్మా. యీ యిల్లు మనది. యీ యిల్లు తిరిగి మనదయిందాకా నే నీ వూరు కదలను. కొండయ్యగాడు - ఎవరూ యీ యిల్లు నాది కాదనలేరు."

"మీ నాన్నే అన్నాడు-! యీ యిల్లు మనదే అయితే అప్పులూ, తాకట్లూ వుండేవి గాదు. మనకు ప్రాప్తం లేదు."

కొడుకు మళ్ళీ తల్లి వంక నిదానంగా చూశాడు. తన ఆవేశాన్ని దాచి పెట్టాలని నరాలను బిగబట్టి నిలుచున్నాడు. కాని గొంతు పెగిలి రాలేదు. అది రుద్ధమై పోయింది.

"ఆ - మ్మా -!"

ఆ పిలుపూ, ఆ తరువాతి నిశ్శబ్దమూ ఆమెకు భరింపరానివి. కలచి వేస్తున్న హృదయాన్ని, ఒలికి పోబోతున్న కన్నీటిని, దశాబ్దాల దుఃఖ భారంతో అలవడిన ఓర్పుతో, మొండి ధైర్యంతో ఆమె ఆపుకొన్నది.

"నా తండ్రివి కదూ, నీ చదువు పాడై పోతుంది. ఈ పూట బస్సులో బయలు దేరితే రాత్రికి చేరుతావు. ఈ నాలుగు సామాన్లు నేనే చేరవేసు కొంటాను. నేను స్వతం నీడలో వుండక్కర్లేదు బాబూ. భద్రమ్మ పిన్ని ముసలిదై పోయింది. నన్ను తోడుగా వచ్చి వుండమంటున్నది."

"నిన్ను తోడుబెట్టుకొని మామయ్య తీసుకు రమ్మన్నాడమ్మా. నాలుగు బస్తాల ధాన్యంతో సంవత్సరం బతుకుతా నంటావ్, ఎట్లా నమ్మా?"

"నీకు తెలియదు బాబూ, నా ఘటం ఈ గడ్డ మీద తెల్లారవలసిందే, నే నెక్కడికీ రాను. పోను. నా తరవాత తల్లి వంటివాడు, నీ తండ్రి తర్వాత తండ్రి వంటివాడు మామయ్య నీ భారం నెత్తినేసుకొని చదివిస్తానన్నాడు. ఇక నాకు దిగులెందుకు? నా జానెడు పొట్ట నిండకపోతుందా?"

"అయితే నే నిక చదవను."

ఆమె ఛ్రుమని లేచింది.

"నిన్ను నమ్ముకొన్నారు. మనం గర్భ దరిద్రులమైనా లక్ష్మిని నీ కిచ్చి చేద్దామని మామయ్య కలలు గంటున్నాడు. నమ్మినవాళ్ళని చెరుస్తావా? మన యింటా వంటా లేని అపవాదు తెస్తావా?"

పాత కాలాలనాటి యిల్లు ; పిత్రార్జితమైన యిల్లు ; నాలుగు తరాలుగా ఆ కుటుంబపు సుఖదుఃఖాల నన్నింటినీ తన నిండు హృదిలో దాచి, యజమానులతోపాటు అన్ని అనుభూతులకూ లోనై, పాలు పంచుకొన్న ఆ యిల్లు—యీ తరంలో కొత్త కుటుంబానికి పోయింది. కొత్త యజమాని వచ్చి బూజు దులిపించి, యిక్కడా అక్కడా మరామత్తులు చేసి, సున్నం కొట్టించి కొత్త దీపం వెలిగించాడు.

ఇల్లు ఖాళీచేసి, భద్రమ్మ జేజి గారింట్లో తల దాచుకొంటూన్న యీ వారం రోజుల్లోనూ తల్లీకొడుకూ ఒక్కసారి గూడా మాట్లాడుకోలేదు. అతను వూళ్లో పెద్ద మనుషుల చుట్టూ కాలికి బలపం గట్టుకు తిరిగాడు.

"మా నాన్న మీ పార్టీవాడు. కొండయ్య ఎదిరి పార్టీవాడు. మా కన్యాయం చేస్తుంటే చూస్తూ వూరుకొంటారా?" అని రెట్టించి అడిగాడు.

"ఇందులో న్యాయా న్యాయా లేమీ లేవయ్యా. వేలానికి సొత్తు కొనుక్కొన్నాడు. పార్టీలంటావా? కొండయ్య జోలికి పోయే పార్టీలు పోయినైగా, ఇప్పుడాయనగార్ని కదిలించాలంటే రెండు "ల" కారాలుండాలి"అన్నారు వెలిగి ఆరిపోయిన పార్టీ పెద్దలు.

"ఆహా, అట్లాగా—" అని తల వూపి యింటికి వచ్చేశాడు.

ఆ సాయంత్రమే మామయ్య వచ్చి తనతో తీసుకుపోయాడు మేనల్లుణి.

* * *

కోర్టునుంచి సమన్లూ, లాయరునుంచి రిజస్టర్డు పోస్టులో నోటీసులూ వచ్చిందాకా భాగ్యమ్మ కొడుకు విశ్వం—ప్లీడరీ చదివి బోర్డు కట్టినట్టుగా, కొండయ్యకు తెలియదు. భాగ్యమ్మ కనబడుతున్నా, ఆమె నెప్పుడూ పలకరించి ఎరగడు. గత అయిదారేళ్ళ నుంచీ విశ్వం ఆ వూరు పొలిమేరలు తొక్కలేదు. భాగ్యభోగ్యాలు లేనివాళ్ళ సంగతులు ఏ చరిత్రలోకెక్కుతై? కొండయ్య, ముఖం మట మట లాడించకుండానే సమన్లు అందుకొని అన్సర్లు వ్రాయించటానికి తన పాత లాయరుకు అందజేశాడు—చిరునవ్వు నిర్లక్ష్యం చిందిస్తూ.

కొండయ్య చిరునవ్వు ఎన్నో రోజులు నాట్యం చెయ్యలేదు. నిర్లక్ష్యం నిలవుండలేదు. ఒక వ్యాజ్యం పోతే, యింతో దానికి అప్పీళ్ళ మీద సమన్లు, తప్పీళు. యుద్ధం రోజులనుంచీ స్వరాజ్యం దాకా కొండయ్య ఆర్జించిన విత్తం, విడ్డూరం, కాలం, కనకం—కనబడని కోర్టు కయ్యాలకు కర్పూరం కొండ కరిగి తరిగినట్లుగా కనబడకుండా పోతోన్నది. అన్ని కయ్యాల్లోనూ ప్రతి కక్షి—భాగ్యమ్మ బిడ్డ—లాయరు విశ్వనారాయణ.

వూరివాళ్ళంతా, "పోయి భాగ్యమ్మ కాళ్ళు పట్టుకోమన్నారు" కొండయ్యను. కలంపోటు లేకపోయినా కనకాభిషిక్తుడైన కొండయ్య—ఎదుగూ తరుగూ లేని ముసలి వవుతున్న భాగ్యమ్మకు ఆశ్రయం యిచ్చిన భద్రమ్మ యిల్లు వెతుక్కుంటూ పోయాడు.

"భాగ్యమ్మగారూ, చూశావా యీ అన్యాయం? పద్దయ్యగారి హయాంలో నాకు ప్రాణం దానం చేశారు. అన్నపూర్ణ తల్లివి—మీ యింట్లో మూడు రోజులు దాచి, బిడ్డను చూసినట్లు చూశావు. ఒక్క మాట చాలమ్మా. ఒక్క మాట——"

భాగ్యమ్మ ఆ భిన్న ముఖాన్ని క్షణంకంటే పరికించ లేకపోయింది.

"ఏడీ, నా కొడుకు? ఏడీ?" అని అడిగింది.

కొండయ్య కేమీ అర్థం కాలేదు. వూరివాళ్లు చెప్పమన్న విజ్ఞాపన అంద జేసుకొన్నాడు.

"తల్లీ—మీ యింటిని ఖాళీచేసి యీ క్షణం పొమ్మన్నా పోతాను. సన్నిక కోర్టులపాలు చేయొద్దని చెప్పమ్మా. నీ కడుపున పుడతాను"

భాగ్యమ్మ, మసక చీకట్లో నుంచొన్న కొండయ్యను మళ్ళీ ప్రశ్నించింది.

"ఏడీ నా కొడుకు? ఏడీ?"

ఇంకో పది నెలల్లోనే కంట్రాక్టరు కొండయ్య కుప్పగా, చప్పగా కూల బడిపోయాడు. చీకటి కమ్ముకొచ్చి ప్రళయం ముంచెత్తినట్లు—అప్పులు, నష్టాలు, ప్లీడరు బిల్లులు, ప్లీడరు గుమాస్తాల అపశకునం అవమానపు మాటలు, వేలాలు, వియ్యాల తగాదాలు—అన్ని వేపులనుంచీ కట కటాలు కదుల్చు కుంటూ కూలబడి వున్నవాణ్ణి కట్టివేసినై.

అతనికీ కోర్టులకూ చిట్టచివరి సంబంధం—యిల్లు వేలంవేసిన రోజున. ఆ గ్రామానికి వలెనే వృద్ధురాలైన ఆ యిల్లు మరమ్మత్తులు లేక పెళ్ళ పెళ్ళలుగా వూడిపడుతున్న ప్రహరీ గోడవలె, పతనమైన అతని ఫ్యూడల్ స్వామాజ్యం—ఎవరినీ ఆకర్షించలేదు. కాని కోర్టు అమీన్ సర్కారు పాట

"వెయ్యి రూపాయల నగానే" రెండు, మూడు ఐదు దాకా కొండయ్యను దయ దలిచిన బంధువులు అందుకొన్నారు. కారువచ్చి, దుమ్ము రేగిన బజార్లో ఆగిందాకా ఐదే పెద్ద పాట అనుకొన్నారంతా. కారులోంచి, కళ్ళ జోడుతో, నల్లకోటుతో దిగిన కుర్రవాడు—"పదివే లనేసరికి—అమీన్ వులిక్కిపడి—ఒకసారి, రెండుసార్లు, పదివేలు మూడుసార్లు అని ముగించేశాడు.

* * *

వేలం పాటలో ఇల్లు కొన్న రోజుకు భాగ్యమ్మ కొడుకుతో పలికి ఏడేళ్ల నడిచినవి. తల్లి ఖర్చులకు విశ్వనారాయణ పంపిన డబ్బు ఆమెవద్దనలేదు గాని తల్లీ కొడుకూ కలిసి మాట్లాడుకోలేదు.

పెళ్ళినాడు లక్ష్మితోపాటు వంగి తన పాదాలకు సమస్కరించిన కొడుకే. ఆమె చూసిన అతని చివరి చిత్రం. వేలం పాటనుండి విశ్వనారాయణ నేరుగా తల్లివద్దకు కారు పరుగెత్తించాడు. ఆమె పీటమీద కూచొని వుండగా పాదాల ముందు, కోర్టువారి రసీదు వుంచి— "అమ్మా, నేను—నీ కొడుకు విశ్వాన్ని. ఇదుగో నీ ఇల్లు. ఈ రాత్రి దీపం వెలిగించి అక్కడ నిద్రపో అమ్మా!" అన్నాడు.

భాగ్యమ్మ కదల్లేదు, మెదల్లేదు. ఆమె పాదాల మీది రసీదు గాలికి ఎగిరిపోయి, పొంతకుండను దాటుకుంటూ దాలి గుంటలో పడ్డది.

"ఏవమ్మా? నాతో పలకవా?"

ఆమె నిశ్శబ్దాన్ని ఛేదిస్తూ ఒక వాక్యం అన్నది.

"నాదో కోరిక వుందిరా విశ్వం. ఇల్లు నాదేనా?"

"అంతకంటేనా అమ్మా"

ఆమె మెల్లిగా లేచింది పీటమీదినుంచి. దాలి గుంట బూడిదనుంచి రసీదు అందుకొని కొడుకు చేతిలో వుంచి—

"నాయనా, యీ కాయితం తీసికెళ్ళి కొండయ్య గారి కిచ్చి నమస్కరించి యిట్లా చెప్పు. ఈ రాత్రి నుండీ ఆ యింట్లో మీరే దీపం వెలిగించుకోమని చెప్పు."

విశ్వనారాయణ రసీదు అందుకొన్నాడు.

కారు అక్కడే విడిచి, నడిచి కొండయ్యగారిని వెతుక్కుంటూ వెళ్లాడు.

○

ఆంధ్రప్రభ సచిత్రవారపత్రిక
25-6-1958

ఒక బాకీ తీరలేదు

అప్పటికది రెండోసారి - అతను ఆ సందు చివరిదాకా నడిచి, తిరిగి వెనుకకు మళ్ళటం. వైశాఖ మాసపు ఎండ. వీధిలో మనుష్య సంచారం అతి స్వల్పం. మెదమీది నుండి ధారగా కారుతున్న స్వేదాన్ని అదేపనిగా చేతిగుడ్డతో తుడుచు కొంటున్నాడుగాని, శరీరానికి అతుక్కుపోయిన షర్టును ఏం చేయగలడు? పడమటి గాలి ప్రతాపం ఇంకా ప్రారంభం కాలేదు.

రెండు రిక్షాలు ఎదురైతే తప్పుకోలేని సందు. ఇరువైపులా, ఆంధ్ర దేశపు అన్ని బస్తీల్లోనూ దర్శనమిచ్చే మురుగు కాలువలు. ఆ పాత పెంకు టింటి ముందు పెద్ద బాదంచెట్టు నీడలో, నులక మంచంమీద కూచొని, యిస్సు రస్సురనుకొంటూనే వీధివంక చూస్తున్న ముసలమ్మ అతగాణ్ణి అనుమానంతో గమనిస్తూనే వున్నది. ఎవరో ఆఫీసరేమో. అయితే వెనక బిళ్ళ బంట్రోతులేడే, నెత్తికి గొడుగులేదే!

ఇక వుండబట్టలేక ఆ యువకుణ్ణే నిలవేసింది.

"ఎవురికోసంబాబూ ఆవజాన ఎండలో తిరగతన్నావ్?"

మురళి టక్కున ఆగిపోయాడు. ఎంత చల్లని పిలుపు. అంత గ్రీష్మ తాపంలో, చల్లగా దాహం తీరినట్లుగా తను ఎన్నేళ్ళ క్రితమో, ఆంధ్రదేశపు సరిహద్దుల్ని విడిచి పోకముందు నిత్యమూ విన్న మాటలు. నరసారావుపేట గ్రామీణ యాస.

"నాకో ఎడ్రెస్ కావాల్సి తిరుగుతున్నానవ్వా, వెంకటస్వామి అని - బస్సు డ్రైవరు. నా చిన్నతనంలో పొన్నూరులో పని చేస్తుండేవాడు"

"అడ్రేసా...అంటే సిరునామా అంటారా?"

అసాధ్యురాలుగా కనిపిస్తున్నది. తర్జుమాచేసి మరీ చెబుతున్నది.

"అవునవ్వా. ఆలపాటి సుబ్బారాయుడుగారి బస్సుల్లో వుండేవాడు. తరవాత ఆర్టీసీలో చేరాడని తెలిసింది. ఎర్రగా కుదిమట్టసంగా వుంటాడు"

"రా నాయనా - యిట్టా కూసో" వృద్ధురాలు తను జరిగి, చేతికర్రను జరిపి మంచంమీద చోటు చూపించింది. మురళి తన చేతిలోని రెండు పాకెట్లనూ పక్కనే వుంచి కూలబడ్డాడు.

"సోడా అన్నా తాగినావా బాబూ? వురేయ్ కోటేసూ - పెద్ద గళాసులో కుండనీళ్ళు తీసకరారా. గళాసు సుబ్బరంగా కడుగు నాయనా"- అని ఒకరిని ప్రశ్నిస్తూనే ఇంకోరికి పురమాయించింది. ఈ కోటేసు కోటేశ్వర్రావు అయి వుండాలి. కోటప్ప కొండదేవుడు ఈ సీమలో యింటింటా ఏదో నామంతో ప్రతిధ్వనిస్తూనే వుంటాడుగదా అనుకొన్నాడు తను.

"మసగ సూపు అయింది నాయనా. ఆ బెల్లంకొండ డాకటేరు యవ్వారం ఏందో. శుక్కలాలు ముదిరినై. ఆపరేసనా సెయ్యాలంటాడు. చలికాలంలో నువ్వు తట్టుకోలేవంటాడు. ఇప్పుడేమో ఎండలు ముదిరినై. ఒక్క సినుకుపడనీ అని తేలేస్తున్నాడు"

ముసలమ్మ చిరునామా సంగతి మాట్లాడదు. తన గోడవేమో చెప్పు కొంటూ పోతోంది. "ఇవ్వాళ చస్తే రేపటికి రెండు. ప్యాణి మంచానబడకుండా పోతే అంతే చాలు. ఒకళ్ళచేత చేయించుకోవటమంత వుతుకుష్టం ఇంకోటి లేదు" అయితే ఆ పలుకులన్నీ ఏదో ఒక మౌలిక భారతీయ తత్వాన్ని, ఆలోచనల్ని రేకెత్తించేవిగా తనకు తోస్తున్నవి.

'కోట - అప్ప' అని ఈ పల్లీయులు ఆప్యాయంగా పిలుచుకునే ఆ స్వామిలాగానే, ఈ బెల్లంకొండ డాక్టరెవరో చాలా ప్రఖ్యాత వ్యక్తిగా తోస్తు న్నాడు. ఉదయం తను గుంటూరులో టాక్సీ నెక్కినపుడు, ఆ డ్రైవరు గూడా ఏదో ప్రస్తావనలో డాక్టర్ను గురించి చెప్పాడు.

ఆ మారుమూల చిన్న బస్తీలో పేద సాదలకు దృష్టిదానం చేస్తున్న వైద్యుడికి ఏ సదుపాయాలున్నవో తెలియదు. తనకైతే ఎయిర్ కండిషన్డ్ కన్సల్టింగ్ గది. సర్జరీలో అమెరికా నుండి, రష్యానుండి తను స్వయంగా

ఎంపికచేసి, దిగుమతి చేసుకొన్న ఆధునిక - అత్యంతాధునిక పరికరాలన్నీ వున్నాయ్.

లండన్ ట్రాపికల్ డిసీజెస్ మెడికల్ స్కూల్లో తన చదువు ముగించి, వియన్నాలో కంటి వైద్యపు స్పెషలిస్టు ట్రైనింగు కోర్సు పూర్తిచేసి. మూడు "బిరుదుల్తో" స్వదేశంలో బోర్డు తగిలించినందుకు - కన్సల్టింగు ఫీజు అయిదు వందలూ, శుక్లాలు అనబడే కాటరాక్ట్ ఆపరేషనుకు నాలుగువేలూ వసూలు చేస్తున్నా - బొంబాయి కఫే పెరేడులో తన సర్జరీకి తరుగులేకుండా వచ్చే సింధీసేట్లు, రాజస్తానీ సెటానీలు, మల్టీనేషనల్ కంపెనీల డైరెక్టర్లూ, చేతిలో బ్రీఫ్‌కేసుల ఎగ్జిక్యూటివ్సూ - ఎవ్వరూ చిరునవ్వు తప్పితే, నోరు మెదల్చినట్లు ఒక్క స్మృతీలేదు.

ఆ ఫీజు వాళ్ళ చెక్కు పుస్తకాలకు ఒక లెక్కలోదికాదేమో.సంవత్సరం. సంవత్సరం పెరుగుతున్న తన ఇన్‌కమ్‌టాక్సు గురించీ తనెప్పుడూ ఆలోచించలేదు.

ఈ బెల్లంకొండ డాక్టరు, మహా అయితే ఏ ఏభై రూపాయలకో మొత్తం ఆపరేషను ముగించి, జోడు ఇచ్చిందాకా ఛార్జి చేస్తుండాలి - అని తలపోస్తున్నాడు డాక్టరు మురళి.

దుమ్ము, ధూళి, ఎండ, చెమట. ప్రొద్దున అపరిశుభ్రమైన హోటల్లో తిన్న పెసరట్టు కడుపులో దేవురిస్తున్నది. ఆ చికాకులోనే, తిరుగుప్రయాణంలో ఆ డాక్టరుగార్నొకసారి దర్శిస్తే మంచిదనీ నిశ్చయించుకొన్నాడు.

ఈ వృద్ధ వనిత - కావిరంగు పాతచీరె, ముఖాన సగం జారిపోయిన తిరునామం - బహుశః రామానుజ పరంపరో, నడిగడ్డపాలెం వాసుదాస స్వామి వారి ఉపదేశలబ్ధో లేక అంగలకుదురు సుబ్బదాసుగారి దాసకుటి నివాసమో - పేరు రామానుజమ్మ కావచ్చు, తనకా వ్యక్తి తెలీదని చెప్పదు.

పైపెచ్చు దూదేకుల చినబుడేసాయిబు కొట్లో ఐస్ సోడా తెమ్మని కోటేసును మళ్ళీ తొందరపెడ్తున్నది. విసుగుతో డాక్టరు మురళి తన పాకెట్లు రెండూ సంతరించుకొని లేచి నిలబడ్డాడు.

"వద్దవ్వా నేను సోడా పోతూ పోతూ తాగుతాను, మరి వస్తాను. కుండ నీళ్ళకు చాలా చాలా థాంక్స్. గన్నేరుచెట్టు ఇంట్లో వుంటాడని పల్నాటి బస్టాండ్‌లో తెలిసింది. వెళ్ళి వెతుక్కుంటాను"

పల్నాడు బస్టాండేమిటి, మూడు రోజులక్రింత తను ఇరవై పైనే ఏళ్ళ తర్వాత ఆంధ్రదేశంలో రైలు దిగి, తను చిన్నతనంలో చదివిన నిడుబ్రోలు

హైస్కూలు నుండి బయలుదేరి, భావనారాయణస్వామిగుడి, ఇదివరలో చూడని భారీ హనుమాన్ల మందిర సముదాయం చుట్టుపక్కల వాకబులు పూర్తిచేసుకొని, అటు నుంచి ఏవో గాలి చిరునామాలు ధరించి గుంటూరు, సత్తెనపల్లి, విజయవాడ ఎక్కడెక్కడ అన్వేషించలేదు? ఈ వేసవిరోజుల్లో బస్సుకాదు గదా టాక్సీల్లో పయనాల సంగతి ఊహించుకోవాల్సిందేగా.

తను పుట్టి పెరిగిన ప్రాంతమే మళ్ళీ, మార్పా? ప్లానింగ్ కమీషన్ వారు తెచ్చిన పదజాలం "దారిద్ర్యరేఖకు దిగువ వున్న వాళ్ళు"—తక్కువగానే కనిపిస్తున్నారు. నైదిబ్బలు అనబడే పెంటపోగులు, ఇళ్ళముందు ఎక్కడికీ పయనించలేని మురికి నీటిగుంటలు అట్లాగే వున్నా కొత్తగా దర్శనమిస్తున్న పశువైద్యశాలలు, ప్రాథమిక ఆరోగ్యకేంద్రాలు, ఎరువుల గిడ్డంగులు, వ్యాపారులుగాని, పొగాకు ఎగుమతిదారులోమరి కట్టించిన నకిలీ అర్కిటెక్చరు భవంతులు, మధ్య మధ్య వరకట్నాల పెద్ద మొత్తాల పుణ్యమా అని వెలిసిన డాక్టర్ అల్లుళ్ళ నర్సింగ్ హోములూ, నర్సింగ్‌హోముకొక్కొక్క మందుల షాపూ. ట్రాన్సిస్టర్ రేడియోలకు లెక్కలేదు. నైలాన్ దుస్తులు. చాలామంది రైతులు గూడా పోలిష్టర్ ధోవతుల్తో కనబడ్డారు.

చిన్నతనంలో అమ్మమ్మ అంటుండే ఈ పేద 'పడమటిసీమ' ప్రజల దరిద్రం వీడిపోయింది. తనదేశం ప్రగతిపథంలో వున్నది. ఆ దృశ్యాల జ్ఞాపకం మళ్ళీ ఆ సంతోషాన్ని స్వల్పకాలమే నిలిపింది. దారిలో నెహ్రూవైన్ షాపులు, గాంధీమోడరన్‌వైన్సు, గుంటూరు టాక్సీడ్రైవరు చూపిన వారుణవాహిని సర్కారు సారాకొట్లు, వాటి సరసనే జాలీక్లబ్బులనబడే చీట్లపేక జూదశాలలు. సిమెంటు దిమ్మెలమీద గాంధీజీ, పండిట్ నెహ్రూ పోలికలున్న విగ్రహాలు- వీటిని తిలకించి ఏమని తలపోస్తున్నారో అనుకొన్నాడు.

అయినా తనిక్కడికి రావటం- ఈకాల పరిణామాల దస్తావేజుమీద ఆంధ్రదేశంలో సంతకం చేయటానికైతే గాదు. తన సంతకానికి అంత గొప్పతనం వున్నదని భ్రమపడటంలేదు. తనతో వియన్నాలో చదివిన ఫ్రెంచి విద్యార్థి జీన్‌పాల్ క్రిష్టో ఎప్పుడూ ఆవేశంతో అంటుండే వాడు- "ఫ్రాన్స్ మష్ట్ ఫేస్ ఇట్స్ ఓన్ హిస్టరీ"- అని.

అట్లాగే తన ఆంధ్రదేశం గూడా తన చరిత్రను, తన సంస్కృతీ జ్ఞాపకాలను- టెంట్ సినిమా హాళ్ళముందు, గంధర్వకన్యల నామధేయాల్తో వెలిసిన కల్తీ ఫంటేజిగల సినిమా థియేటర్లముందు- నిలబెట్టిన "ఆమె

కామరాత్రులు" పోష్టర్లతోనూ, అర్ధనగ్నంగావున్న హీరోయిన్ గండ్రగొడ్డలితో విలన్‌గాడి శిరఃఖండనం చేసి, రక్తంతో తిలకం ధరిస్తున్న దృశ్యాలతోనూ-తృప్తిపరుచుకొంటూంటే మధ్య తనెవరు? కాకపోతే బొంబాయిలో అరాజక జనారణ్యంమధ్య ఇట్టి పోష్టర్లు నగర సంస్కృతిలో భాగాలుగా కనిపిస్తవి.

ఇక్కడి ప్రశాంత వాతావరణంలో తన చిన్ననాటి సుందర వాస్తవాన్ని ధ్వంసంచేస్తున్నట్లుగా గోచరిస్తున్నవి. టాక్సీ డ్రైవరు ఈ సినిమాలకు పెట్టు బళ్ళు పెడ్తున్న సారాకంట్రాక్టర్లు, రాజకీయ వ్యాపారం చేస్తున్న పెద్ద భూస్వామ్య పుత్రులు, చిట్‌ఫండ్ కంపెనీల అధినేతలు, నల్లధనం అపారంగా గల రకరకాల వ్యాపారుల్ని గురించి పెద్ద ఉపన్యాసమే దంచాడు.

'వెనక తాగుడుతప్పు. ఇప్పుడు నిత్యఫాషను. తనుగూడా, తన వంశంలో ఎప్పుడూ లేనిది, తాగుతానని' గూడా ఒక సాధారణ సత్యాన్ని అతి సౌమ్యంగా చెప్పాడు.

ఇంకా తాత్సారిస్తే సాయంత్రానికి తను విజయవాడ చేరేది కల్ల- అనుకొంటూ డాక్టరు మురళి వేసిన మొదటి అడుగుకే ముసలమ్మ కళ్ళెం వేసింది.

"అయితే ఆయన మీకు బంధుగులా?"

ఈ వృద్ధులికి అక్కరలేని విషయాల్లేవు.

"బంధువులు కాదు గాని...కావల్సిన వాళ్ళు...అంటే...ఆయన భార్య కమలమ్మకు నేను కొంచెం బాకీ వున్నాను...అక్క అని పిలిచేవాణ్ణి... చిన్నతనంలో"

నిజానికి ఒక్కసారే- అదే మొదటిసారి బహుశ యిప్పటికీ చివరిసారి-ఆమెను అక్కా అని పిలిచింది, సిగ్గుపడుతూ, తలవంచుకొని. ఎన్నేళ్ళు? దశాబ్దాలు? ఆమె తనకు ఐదు రూపాయల నోటు అందించినపుడు.

"నరజలమ ఎత్తినాక ఒక మడిసి యింకో మడిసికి బాకీ వుండడెట్టా? వుంటాడు. బాకీలు తీర్చకపోతే యింకో జలమ ఎత్తాలంటారుగా గేనులు"

ఈ ఎండిపోయిన కొమ్మలాంటి ముసలమ్మ- రామానుజులవారు దేవాలయం రాజగోపురం ఎక్కి అప్పటిదాకా అగ్రకులాలవారికే తెలిసిన నారాయణ మంత్రాన్ని సర్వమానవులకు ఎలుగెత్తి ఉపదేశించినట్లుగా, జననమరణాల రహస్యాన్ని వివరిస్తున్నది. మాట్లాడితే మెట్ట వేదాంతం మెట్లు- అని అంటుండేవారు డాక్టరు వీరభద్రరావుగారు.

వహాలా లేబొరేటరీస్ డైరెక్టరయి అంతర్జాతీయ ఖ్యాతిపొందినా, ఆయన తను పుట్టిన కుగ్రామం గురించి నిద్రలో గూడా మరిచిపోయేవారుగాదు.

తను పూర్తిగా ప్రవాసి అయిపోయినా, ఆంధ్రదేశానికీ తనకూ అనుబంధంగా నిలిచిన గురుసమానులు.

మురళి ఆ ఎండుకొమ్మ ఆలాపిస్తున్న ఆధ్యాత్మిక సంగీతానికి ముగ్ధుడై నిలిచి పోలేదు. మురుగు కాలవమీది నల్లరాతి బండను దాటటానికి కాలువేశాడు. వడగాలి.

''ఎవ్టెట్టా? అనుమంటి వడతీత తీస్తన్నది. ఇంత వణ్ణం బోంచేయ కుండా యాడికంట ఎల్లేది? తెలవక అడుగుతున్నదనుకో యీ ముసిలిముండ రామానుజమ్మ! మీ డాకటేరు వైద్దుగులికి ఆకలిదత్పలుండవేంటి బాబూ? ఎంత లేనోళ్ళమయినా, గడపలో చెప్పులిడిసిన ప్యాణికి యింత యిస్తరాకులో పెట్టలే నోళ్ళం కాదు నాయనా!"

డాక్టరు మురళి కొయ్యబారి పోయాడు. తను ఊహించినట్లుగా ఆమె నడుం వంగి లేదు. గడకర్రవలె వుంది. ఎండిన వృక్షశాఖ అనుకొంటే సజీవ హరిత సంగీతం విన్పిస్తున్న వేణువులాగా చేతికర్రతో తన నాపేసింది. పైగా నువ్వు డాక్టరువు కావా అంటున్నది. దివ్యజ్ఞానమా? గాలిలోకి విసిరేసిన గుడ్డి బాణమా? అప్పుడు-ఆమె వేపు నుంచి దృష్టి మరల్చినప్పుడు-ఎదురుగా తను వెతుకుతున్న గన్నేరు చెట్టు. పొరుగింటికీ యీ యింటికీ మధ్య చూరునీళ్లు పడే జాగాలో. ఎండ తీక్షణతలో తన కళ్ళే యిప్పటిదాకా చూడ జాలని చెట్టు.

''నేను డాక్టర్నా? నీకెట్లా తెలుసవ్వా?'' అని మాత్రం ప్రశ్నించగలి గాడు, ఆ సంభ్రమంలోనే. ముసలమ్మ క్షీణహాసాన్ని గమనిస్తూనే.

"ఎట్టానా? తెలిసినోళ్ళు చెబితే" అంటూనే తన చేయి పుచ్చుకొని యింట్లోకి దారితీస్తున్నది. ''మా కమలమ్మ చెప్పలేదా? కోటేసూ-గాబులో నీళ్ళుతోడరా. లచ్చిమీ, దొడ్డో అరిటాకు కోసకరామ్మా-నడివింట్లో నా మనవడి బల్లమీద వడ్డించు'' పురమాయింపుల మధ్యనే తన చేతిలోని పాకెట్లను లంకించు కొన్నది.

"అది గాదవ్వా.... కమలమ్మక్కేది? నేనొచ్చింది ఆమెను చూచేందుకే. వెంకటస్వామిని పలకరించేందుకే"

"యెంకటసామి-యెంకటసామి అనుకొంటా ఊరంతా తిరిగావు గామాలు. నా మనవరాలి మొగుడి పేరు- యెంకటేసుర్లు"

ఎంత పొరబాటు? ఎండ తాకిడికి తబ్బిబ్బై, తను యిట్లా రెండు పేర్లు అడుగుతూ రామిరెడ్డి వీధినుండి ఏంజెల్ టాకీసు సందుగొందులు, కొత్తగా

నిర్మాణ మవుతున్న శంకరమఠం దాకా తిరిగాడు. ఈ కాలజ్ఞాని అది గూడా పట్టేసింది.

అయినా కమలమ్మ సంగతి చెప్పదు. మురళి వరల బావిలో నీళ్ళు అంత చల్లగా వుంటాయని అనుకోకుండానే పెద్ద గాబును ఖాళీచేశాడు. కోటేసు యిచ్చిన నీరుకావి ధోవతిని లుంగీగా మడుచుకొంటూన్నా, తనను గురించి కమలమ్మకు ఎవరు చెప్పివుంటారా అని ఆలోచనల తీగను లాగుతున్నాడు. బహుశః తనతో నిడుబ్రోలు హైస్కూల్లో చదివిన భాష్యకరాచార్లు చెప్పివుంటాడు.

అతనొకసారి పదిపన్నెండేళ్ళక్రితం మెడికల్ రిప్రజెంటేటివ్ ఉద్యోగం ఇంటర్వ్యూకు వచ్చి, హఠాత్తుగా కొలాబాలోనే కలిశాడు. తన సర్జరీకి వచ్చి రికమెండేషనూ తీసుకెళ్ళాడు. అరిటాకు కోస్తున్న 'లచ్మి' అని పిలువబడ్డ ఆమెనూ చూశాడు. కమలమ్మేనని భ్రమ కలగ జేసింది. ఆమె చెల్లెలై వుండాలి. తను కల్పనాత్మకంగా యిచ్చిన రామానుజమ్మ పేరు అవాస్తవం కాదు అని మురిసిపోయాడు.

టాటాలో పెద్ద శాస్త్రజ్ఞుడుగా పనిచేసే శాస్త్రి-కవిత్వంలో కల్పనాత్మక వాస్తవం, భావలయ, శబ్దలయ, అంతర్లయ అని వేదుల పద్యాల్ని, క్రిష్ణశాస్త్రి గేయాల్ని, అబ్బూరి కవిత్వాన్నీ- తన తలకెక్కించాలని చేసే ప్రయత్నాలన్నీ స్మృతికి తెచ్చుకొంటున్నాడు. అయితే యీ రామానుజమ్మకు కొడుకులు లేరన్న మాట. కూతురి బిడ్డలయి వుండాలి-యీ లక్ష్మి, కమలమ్మలు.

రామానుజమ్మ విసనకర్రపుచ్చుకొని అతని ముందు కూర్చొన్నది. మురళి విస్తరిలో చేయిపెట్టకుండానే- "వాళ్ళ సంగతి చెబితేనే అన్నం తినేది" అని సత్యాగ్రహంలో మొదటి మాటను ఉచ్చరిస్తూ నిలుచుండిపోయాడు.

"తిను- చెబుతా"

"ఊహూఁ..."

"వాళ్ళు లేరయ్యా"

"అంటే...?"

"కాలం చెల్లిపోయిండి...పోయారు" అన్నది మెల్లిగా.

2

కోటేసు వేసిన నర్సారావుపేట పడక కుర్చీలోనే మురళి మాగన్నుగా నిద్ర పోయాడు. పోయాడో లేదో- అది చేతనకు అందని విషయం. రెండు

ప్రపంచాల మధ్య తన ఉనికి అనుకోలేదుగాని-యీ అజ్ఞానినని చెప్పుకొంటున్న వృద్ధురాలు అన్న మాటలు తను చేతనావస్థలోనే వున్నట్లు చెబుతున్నవి.

కొందరు జీవులు అప్పులు చేయటానికే జన్మిస్తారు. అప్పులు తీర్చటానికే బ్రతుకుతారు. కాని తన అప్పు యిక తీరదు.

గతమంతా కన్నులముందు. తన తండ్రి అకాలపు చావు. ఇల్లు వేలం పాటలో చరమసంధ్యగా తనకు కన్పించటం. గాలివానలో చెట్టుకొమ్మలు. బంధువుల యీసడింపులు. తల్లి తనతో అన్న మాటలు. పొన్నూరులో తన చదువు వారాల యిళ్లల్లో పాచి అన్నం. సరసన కూచొన్న స్వంత బిడ్డకు నెయ్యి. తనకొక విదిలింపు.

కన్యకాపరమేశ్వరి సత్రం అరుగుల మీద పుస్తక పఠనం. మండాది రంగమ్మగారి పూటకూళ్ళింటి వరండాలో చేతిని దిండుగా ముడిచి నిద్రించిన రాత్రులు. చలికాలంలో, పురోహితుడు సుబ్బరామయ్యగారు తద్దినాల ధోవతిని తనకు కప్పటం. పాత పొన్నూరులో చిన్న కరణం గారింటికి ఆకలితో వెళ్ళినప్పుడు "ఇంకో తద్దినాన్ని తెచ్చావా?" అని ఆ తల్లి మాటల్తో వెనుదిరగటం.

హెడ్ కానిస్టేబుల్ కొడుకు, తన సహాధ్యాయి- విష్ణుపాదాల సాంబు. పావలాతో సీతమ్మ కొట్లో అట్లు ఆ కిందటి రోజు ఉపవాసాగ్నికి అల్పాహారం. తన మీద జాలితోనో, ప్రేమతోనో సాంబు యింటికి పిలిచినా- నల్లమందు తిని నిద్రపోయి వంటచేయని తల్లితో విసిగి తమ బంధువు కమలమ్మ యింటికి దారి తీయటం.

గోడలు చవుడు పట్టినట్లున్నా కళ కళలాడుతున్న ఇల్లు. ఏదో పుస్తకం చదువు కొంటున్నది. రవివర్మ సరస్వతీదేవి పటం. తన కడుపులో మూడవ పూట ఆకలి. ఆమె చిరునవ్వుతో సగం తీరిన ఆకలి. కన్నతల్లి జబ్బుతో వున్న బిడ్డకి అందించే అభయముద్ర. వాకిలికి పూసల తెర రంగులు.

"బ్రాంబలబ్బాయి గదూ?"

తన తల వూగలేదు. ఊగింది సాంబు శిరస్సు.

గదిలో నల్ల బండల్ని కడిగింది. ముగ్గు పెట్టింది. దానిమీద కడిగిన కుంపట్లో బొగ్గుల అగ్ని తళతళలాడుతున్న యిత్తడి గిన్నెలో బియ్యం. "రా బాబూ-" అన్నది.

బావి దగ్గిర బొక్కెనతో నీళ్ళు తోడియిస్తూ "ఏ పాపం చేశానో పిల్లలు తిరిగే యిల్లు కాదు నాయనా, మడితో వండుకో" అంటున్నది. కందిసున్ని,

నెయ్యి, పెరుగు. తిని అక్కడే నిద్రపోయాడు. లేచింతర్వాత అరటిపండు పెట్టింది. పోతూంటే "ఇబ్బందయితే మొగమాటపడకు. మా యింటికి రా" అన్నది.

తను కన్నీళ్ళు ఆపుకొని మాటరాక వెళ్ళిపోయాడు. ఎక్కడైనా కన బడితే వెంకటేశ్వర్లు గుబురు మీసాల సందు నుంచి చిరునవ్వుతో పలకరించే వాడు. పావలా బిళ్ళ యిస్తాడని తను తప్పించుకు పోయేవాడు.

చివరికి ఆ పావలా బిళ్ళతోనే, అటెండర్ సాయిబుకిచ్చి తను చివరి రోజున యస్.యస్.యల్.సి. పుస్తకం తెచ్చుకొన్నది. తను పాసయినానని మంచి మార్కులొచ్చాయని చెప్పటానికి కమలమ్మ యింటికి వెళ్ళాడు.

జ్ఞాపకాలు. జ్ఞాపకాలు. చరిత్ర. విధి విలాసం. నెపోలియన్ మాటలు- డెస్టినీ. డెస్టినీ!

తన తల నిమిరి- అయిదు రూపాయిల నోటు చేతిలో పెట్టింది. "ఎందు కక్కా?"

"పనికివస్తుంది"-నవ్వు.

మద్రాసుకు నిడుబ్రోలు నుండి ఆ రోజుల్లో నాలుగు రూపాయల పావలా టిక్కెట్టు. పాసింజర్ నత్తనడక బండి. ఫస్ట్లైన్ బీచ్. బ్రిటిష్ షిప్పింగ్ కంపెనీ. చేతిలో తన మార్కుల పుస్తకం ఒక్కటే గాదు. కమ లమ్మ చిరునవ్వు ఆశీర్వాదం.

తక్కిన విషయమంతా చరిత్రే. స్టీమర్లో పాయిఖానాలు, స్టీలు నేలలు కడ్డీలు కడుగుతూ స్కాట్లెండులో అడుగు పెట్టటం. షిప్పింగ్ కంపెనీ హెడ్డాఫీసుసులో మద్రాసు మేనేజరు ఉత్తరం యిచ్చినప్పుడూ డెస్టినీ.... డెస్టినీ.... పనిచేసింది.

ఎడిన్బరోలో తన సైన్సు చదువు. సిడ్డాల్, ఎలియట్, హ్యారిస్ తన టీచర్లు. లండన్స్కూల్లో స్కాలర్షిప్. నాలుగేళ్ళు. రెండేళ్ళ ఇంటరన్షిప్. ఫ్రాన్సులో సెలవులు గడపటానికి సేవింగ్స్. కాని తను వెళ్ళింది- వియ న్నాకు.

ఇది మామూలు దారిగాదు. అప్పుల దారి. ఇన్నేళ్ళ తర్వాత యీ అప్పులన్నీ తీర్చాలని తనకెందుకు సంకల్పం కలిగింది? తన తల్లి అప్పు తీర్చగలడా? తక్కినవి జ్ఞాపకం చేసుకొంటూ ఒక్కటొక్కటే తీరుస్తున్నాడు. ఇదొక శృంఖలిక.

ఈ ఛైన్‌కు మొదటి లింకు— కమలమ్మ. ఎవరి ప్రేరణ? జడతనుండి మేల్కొలుపు - గతం. గతం నుండి జ్ఞానం, దారినిండా అప్పులు. అప్పులు. వాటి నుండి పారిపోయి తనెట్లా మనిషవుతాడు. డాక్టరు శాస్త్రి వినిపించే పాటలు. తను మరిచిపోయిన తెలుగు భాషను, మాతృశబ్ద తరంగాల్ని మళ్ళీ గుర్తుకు తెచ్చిన పాటలు.

కాని యీ విధి స్వరూపం ఏమిటి? తనకు బిడ్డలు లేరని కుమిలి కుమిలి, కమలమ్మ 'గ్లకోమా' కంటి జబ్బుతో చనిపోయిందా? తను కంటి డాక్టరా? ఆమెది ఆ జబ్బే ఎందుకు కావాలి? ఈ రామానుజమ్మ యివన్నీ చెప్పి తన మనఃశాంతిని ఎందుకు కాల్చివేసింది? వెంకటేశ్వర్లూ పోయాడు. శాస్త్రి పాటలో వలె.

"లోపలి చీకటిలో, గదిగదిలో మూల్గులు వినవచ్చే ఎద ఎదలో"- ఎవరో తిలక్ పాటట. కమలమ్మ లేని లోకంతో అతనికీ పని తీరిపోయింది.

3

కరెంటు ఆఫీసుతో పనిచేసే కమలమ్మ మరిది- లక్ష్మి భర్త కోటేసు తండ్రి- వచ్చి తనను నిద్ర లేపాడు.

"చీకటిపడుతున్నది" బయట టాక్సీ డ్రైవరు— పొద్దుట్నించీ పోలీస్ స్టేషను ముందు తను నిలబెట్టినవాడు వచ్చాడు గాబోలు.

మురళికి రామానుజమ్మ ఎండలో ఆరబెట్టిన తన షర్టు తెచ్చి యిచ్చింది. "జేబునిండా అన్ని నోట్లు. ఆవజాన పారేశావు" అంటున్నది.

కోటేసు చల్లటి మజ్జిగ గ్లాసు, సోడా సీసా అందిస్తున్నాడు. తను అవేమీ పట్టించుకోవటంలేదు. రామానుజమ్మ వంకనే చూస్తున్నాడు. అవును, రాలిపోతుంది. చెట్టున పండి మగ్గిపోయిన పండులాగా. మళ్ళీ కనబడదుగదా. ఇంకో అప్పు.

మురళి కళ్ళనిండా అశ్రుజలంతో, కంఠం నిండా వెలక్కాయలతో నుంచున్నాడు. బయట టాక్సీడ్రైవరు. రాత్రికి బెజవాడలో తను ఎక్కవలసిన రైలుబండి. ఆ యిల్లంతా ఒక్కసారి కలియజూశాడు.

అందులో వస్తువులు అన్నీ కలిపినా, తను న్యూయార్క్‌కు విమానంలో రానూపోనూ పెట్టిన ఖర్చంత వుండదు. కాని యీ రామానుజమ్మ, ఆమె మనవడి భార్య కమలమ్మ, వెంకటేసులూ, యీ కోటేసూ, లక్ష్మి వీళ్ళకు విలువకట్టగలడా?

"అవ్వా..."

ఎట్లా గ్రహించిందో- రాకడ పోకడ నీచేతుల్లో లేదయ్యా" అంటున్నది.

"అదికాదవ్వా- ఇందులో కమలమ్మక్కకు తెచ్చిన చీరె వుంది"-అది తను హైదరాబాదు విమానాశ్రయంలో కొన్నది. చీరె కొనటం మొదటిసారి. రెండో పాకెట్‌లో కరాచివాలా బొంబాయిస్వీట్లు. తన జేబులో ఆనాటి అయిదు రూపాయలనోటు విలువ అయిదువేలు. అన్నీ ఆమెకు అందించాడు.

"నువ్వు కంటి ఆపరేషన్ నాచేత చేయించుకోవా- అని అడగాలనుకొన్నాను. ఇప్పుడు అడగను. బెల్లంకొండ డాక్టరుది మంచి హస్తవాసి" అన్నాడు.

"అప్పు తీర స్తన్నావా? బాబూ?" అంటున్నది.

డాక్టరు మురళి మాట్లాడలేదు. టాక్సీ ఎక్కాడు. ○

స్వాతి - ఏప్రిల్ 1991